

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.3 (477)

DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2022.4.17>

А. В. Лапкін

доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Д. П. Євтеєва

кандидат юридичних наук, старший дослідник,
заступник директора з наукової роботи
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОЦІНКА ДІЙ ВЧИТЕЛІВ (ВИКЛАДАЧІВ) ЗА ВИКЛАДАННЯ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

У дослідженні надається кримінально-правова оцінка дій українських та російських вчителів (викладачів) за викладання на окупованих територіях.

Висвітлюється регламентація права на освіту на міжнародному рівні, зокрема й в умовах збройного конфлікту. На підставі аналізу положень міжнародних актів зроблено висновок, що, з точки зору міжнародного права, вчителі (викладачі), які здійснювали викладання на тимчасово окупованих територіях, не є порушниками.

Розглядаються проблеми, по'язані із застосуванням норми ч. 3 ст. 1111 КК України в аспекті впровадження стандартів освіти держави-агресора. Шляхом тлумачення положень відомчих актів МОН України встановлено зміст поняття «впровадження стандарту освіти». Зроблено висновок, що впровадження стандарту освіти уповноважений та спроможний виконувати не кожний працівник освітньої сфери, а лише суб'єкти, наділені організаційно-розпорядчими функціями (обов'язками), тобто службові особи.

Щодо українських вчителів (викладачів) зроблено висновок, що 1) вчителі (викладачі), які не виконують організаційно-розпорядчі обов'язки, не можуть вважатися суб'єктами впровадження стандартів освіти; 2) безпосереднє викладання вчителями (викладачами) предметів на основі вже впроваджених стандартів освіти держави-агресора на окупованих територіях, не підпадає під ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 1111 КК України, у формі впровадження стандартів освіти держави-агресора.

Щодо російських вчителів (викладачів) констатовано відсутність правових підстав до притягнення до кримінальної відповідальності за викладання на окупованих територіях.

Також зроблено висновок про те що норма ч. 3 ст. 1111 КК щодо кримінальної відповідальності за впровадження стандартів освіти держави-агресора потребує суттєвого доопрацювання або навіть повного скасування.

Ключові слова: право на освіту; кримінальна відповідальність, злочини проти основ національної безпеки України; колабораціонізм, воєнний стан, окуповані території.

Постановка проблеми. У контексті повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України набувають актуальності питання правової кваліфікації різних форм колабораційної діяльності, одним із найбільш проблемних серед яких є правова оцінка дій вчителів (викладачів), які здійснювали викладання навчальних дисциплін на окупованих територіях. З метою забезпечення кримінальної відповідальності громадян України за співробітництво з державою-агресором Законом України № 2108-IX від 03 березня 2022 р. Кримінальний кодекс (далі – КК) України було доповнено ст. 111¹ «Колабораційна діяльність», частина 3 якої встановила кримінальну караність за дії громадян України, спрямовані, зокрема, на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти, що є однією з альтернативних форм об'єктивної сторони відповідного кримінального правопорушення. Водночас у процесі звільнення Збройними Силами України окупованих територій перед правоохоронними органами, прокуратурою та судами постала низка проблем щодо застосування зазначеної норми. Поряд із цим існує потреба у з'ясуванні правової кваліфікації дій російських вчителів, які здійснювали викладання на окупованих територіях. Окреслені питання й обумовлюють актуальність цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність були предметом наукових розвідок таких українських дослідників, як С.В. Албул, О.О. Кравчук, Є.О. Письменський, І.М. Сопілко, М.І. Хавронюк, Ю.Л. Юринець, С.С. Юрко та ін. Разом із тим проблеми кримінальної відповідальності вчителів за викладання на окупованих територіях досі не стали предметом самостійних наукових досліджень. Водночас вони широко обговорюються у ЗМІ, а також коментуються українськими державними та громадськими діячами. Це веде до значної політизації цих питань, що зумовлює викривлене та однобічне їх сприйняття населенням, внаслідок чого існує необхідність проведення відповідних наукових досліджень у цій сфері.

Мета статті – надати кримінально-правову оцінку діям вчителів (викладачів) за викладання на окупованих територіях.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Пояснювальної записки до проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність), колабораціонізм як явище підриває національну безпеку України та становить безпосередню загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційному ладу та іншим національним інтересам України, тому повинен нести за собою відповідальність, встановлену законом [1]. Погоджуючись із вказаними міркуваннями, слід зазначити, що законодавець, криміналізуючи відповідні діяння як колабораціонізм, фактично виходив із того, що інтереси національної безпеки України, на які вони посягають, є абсолютними. Водночас у деяких випадках, зокрема в частині кримінальної відповідальності за відповідні діяння представників найбільш соціально важливих професій, як, наприклад, вчителі (викладачі), існує потреба урахування також інших суспільних інтересів, окрім указаних вище.

Так, питання кримінальної відповідальності вчителів на окупованих територіях нерозривно пов'язане з їх діяльністю, спрямованою на реалізацією права на освіту. Указане право належить до конституційних прав людини та громадянина. Так, відповідно до ст. 53 Конституції України, кожен має право на освіту, а повна загальна середня освіта є обов'язковою. Хоча право на освіту не належить до числа тих, які не підлягають обмеженню в умовах воєнного стану згідно з ч. 2 ст. 64 Основного Закону, проте Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. № 389-VIII не передбачає певних особливостей або обмежень у реалізації цього права в умовах воєнного стану. Отже, право на освіту продовжує здійснюватися також під час війни, і тимчасово окуповані території не є виключенням з можливості та необхідності його реалізації. Також слід звернути увагу на те, що, встановлюючи право на освіту, Основний Закон не пов'язує можливість

його реалізації виключно із системою освіти України та національними освітніми стандартами.

Також право на освіту закріплене на міжнародному рівні, зокрема у ст. 26 Загальної декларації прав людини, ст. 13 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права, ст. 2 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, які гарантують обов'язковість початкової освіти та недопустимість відмови у праві на освіту. Практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) виходить із того, що право на освіту не є абсолютним, оскільки може підпадати під очевидно дозволені обмеження, беручи до уваги, що це право «за своїм характером потребує регламентування з боку держави». Конвенція вимагає також справедливої рівноваги між забезпеченням загального інтересу громади і повагою до основоположних прав людини («Бельгійська мовна справа») [2]. Установлені обмеження не повинні порушувати суті права на освіту і позбавляти його ефективності, вони повинні бути передбачені законом і мають переслідувати законну мету [3, с. 7]. При цьому з практики ЄСПЛ не впливає якихось обмежень права на освіту, пов'язаних із ситуацією воєнного стану чи тимчасової окупації територій. Водночас Суд констатував порушення цього права у поєднанні з обмеженням інших прав. Приміром, у Рішенні у справі «Катан та Інші проти Молдови і Росії», яке стосувалось порушення права на освіту через примусове закриття шкільних закладів внаслідок мовної політики сепаратистських органів влади, ЄСПЛ нагадав про право отримувати освіту своєю рідною мовою та наголосив на тому, що держава, яка на той час здійснювала фактичний контроль над згаданим адміністративним органом, несе відповідальність за порушення права на освіту [4].

Питання щодо освіти в умовах збройного конфлікту регламентуються міжнародним гуманітарним правом. Так, відповідно до ст. 50 Женевської Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р., окупаційна держава повинна в співробітництві з державними

та місцевими органами влади сприяти належному функціонуванню закладів, відповідальних за піклування про дітей і їхню освіту. Якщо місцеві установи виявляться неспроможними забезпечити утримання та освіту дітей, окупаційна держава повинна вжити всіх необхідних заходів, щоб забезпечити ними дітей, які втратили батьків чи були з ними розлучені в результаті війни і які не мають можливості отримати необхідне піклування з боку близького родича або друга; навчання повинно здійснюватися по можливості особами їхньої національності, мови та релігії.

Отже, згідно з міжнародними стандартами, ситуація війни або навіть окупації частини території держави не розглядаються як такі, що самі по собі виключають або обмежують право на освіту. При цьому на окупованих територіях обов'язок щодо забезпечення цього права покладається на окупаційну владу. Виконання цього обов'язку не вважається ані міжнародним злочином, ані іншим порушенням міжнародного права, крім випадків, коли при цьому вчиняються супутні порушення (передусім, щодо мови навчання тощо). Таким чином, з точки зору міжнародного права, вчителі (викладачі), які здійснювали викладання на тимчасово окупованих територіях, не є порушниками.

Загалом у питанні кримінальної відповідальності вчителів (викладачів) на окупованих територіях вбачається певний конфлікт суспільних інтересів: з одного боку, це інтереси національної безпеки, які вимагають покарання за відповідні прояви співробітництва з державою-агресором, у т.ч. з метою підтримання національного спротиву на окупованих територіях та ускладнення налагодження життя на них окупаційною владою; з другого боку, це інтереси здобувачів освіти, які полягають у продовженні реалізації їх права на освіту, у т.ч. за участі окупаційної влади в умовах, коли Україна не може забезпечити це право на окупованих територіях. Самі вчителі (викладачі) перебувають на вістрі цього конфлікту: з одного боку, вони можуть розглядатися як колаборанти (з позиції моральності), а з другого, – як особи, які продовжують виконувати свої соціально важливі професійні обов'язки

у надскладних умовах окупації. З огляду на це сама постановка питання про кримінальну відповідальність вчителів (викладачів) за викладання на тимчасово окупованих територіях викликає значні сумніви як із правової, так і з суто гуманної точки зору.

Показово, що у Пояснювальній записці до проекту Закону № 2108-IX вказувалося на те, що постконфліктне врегулювання неможливе без відновлення справедливості та обмеження ряду прав осіб, причетних до колабораціонізму, що можливо вирішити виключно законом [1]. Не можна заперечувати і того факту, що у суспільстві існує потужний запит на притягнення колаборантів до кримінальної відповідальності. Водночас слід враховувати, що, попри всю свою соціальну важливість, професія вчителя в Україні і до початку війни належала до однієї із найнижче оплачуваних та найменш престижних. Внаслідок цього спостерігався значний брак педагогічних кадрів, особливо сільській місцевості. У цих умовах практика притягнення до кримінальної відповідальності вчителів призведе до поглиблення кризових явищ в системі освіти та не сприятиме постконфліктному врегулюванню, а тому потребує виваженого підходу.

При цьому досліджувану проблему кримінальної відповідальності необхідно розглядати у двох взаємопов'язаних, але водночас автономних аспектах: (1) щодо українських вчителів та (2) щодо російських вчителів, які здійснювали викладання на тимчасово окупованих територіях.

1. Щодо кримінально-правової оцінки дій українських вчителів (викладачів) за викладання на окупованих територіях.

Для кваліфікації дій українських вчителів, які вирішили співробітничати з державою-агресором, передбачено окрему норму, а саме ч. 3 ст. 111¹ КК. Указана норма має певні недоліки, які ускладнюють її застосування. Її бланкетний характер вимагає встановлення змісту понять «стандарт освіти», «стандарт освіти держави-агресора», «впровадження стандарту освіти», задля чого є потрібним звернення до нормативних актів у сфері освіти та науки.

Відповідно до Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII

стандарт освіти визначає: вимоги до обов'язкових компетентностей та результатів навчання здобувача освіти відповідного рівня; загальний обсяг навчального навантаження здобувачів освіти; інші складники, передбачені спеціальними законами (ч. 1 ст. 32). Стандарт освіти відповідного рівня (за наявності) є основою для розроблення освітньої програми (ч. 1 ст. 33).

Слід відмітити складну правозастосовчу проблему, що виникає при тлумаченні поняття «стандарт освіти держави-агресора», адже у зв'язку з цим, із одного боку, недоцільно посилатися при визначенні цього поняття на норми законодавства України, а з другого боку, немає підстав і посилатися на законодавство держави-агресора, адже в Україні воно не діє. Тож окреслена проблема породжує замкнуте коло, а її розв'язання наразі не уявляється можливим і вочевидь вимагає окремого дослідження.

За межами нашого дослідження залишається і порівняння стандартів освіти України та держави-агресора, необхідне для виявлення тих відмінностей між ними, які становлять такий рівень загрози національній безпеці України, що вимагає криміналізації відповідних діянь. Можна припустити, що освітні стандарти щодо більшості природничих та формальних дисциплін (фізики, хімії, алгебри, геометрії, географії тощо) в різних державах, у т.ч. і тих, які перебувають у стані воєнного конфлікту, значною мірою співпадають, що зменшує або взагалі виключає суспільну небезпечність їх впровадження. Натомість стандарти освіти щодо гуманітарних та соціальних дисциплін дійсно можуть створювати такі загрози, однак лише якщо вони спрямовані проти національних інтересів України, наприклад заперечують її незалежність та суверенітет, національну ідентичність, мову, культуру, історію українського народу тощо. Отже, при встановленні кримінальної відповідальності за впровадження освітніх стандартів доцільно було б відмежувати ті стандарти держави-агресора, які створюють відповідні загрози, від тих, які такої загрози не несуть, а отже – не створюють такого ступеня суспільної небезпечності

відповідного діяння, яке б виправдовувало його криміналізацію.

Щодо поняття «впровадження стандарту освіти», то законодавчо воно не є визначеним, що породжує проблеми в його розумінні. Разом із тим вказівки на його зміст можливо зустріти у відомчих актах Міністерства освіти і науки України (МОН). Наприклад, у додатку до листа МОН від 19.08.2022 р. №1/9530-22 «Впровадження державного стандарту базової середньої освіти в 5 класах» передбачено, що *упровадження Державного стандарту спрямоване на зміни в організації освітнього процесу, які мають забезпечити можливості формування ученицями/учнями ключових компетентностей і наскрізних умінь, визначених Законом України «Про освіту», та сприяти вихованню ціннісних орієнтирів відповідно до Концепції «Нова українська школа» [5, с. 12].*

У наказі МОН України «Про впровадження державних стандартів професійно-технічної освіти з робітничих професій» від 31.01.2011 № 62 передбачено: здійснити перехід відповідних навчальних закладів на новий зміст навчання, а також розробити та затвердити робочі навчальні плани за професіями відповідно до вимог затверджених державних стандартів. Ці завдання покладаються, зокрема, на службових осіб, наділених організаційно-розпорядчими функціями, а саме: Міністра освіти і науки АРК, начальників управлінь освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, керівників навчальних закладів та установ професійно-технічної освіти [6]. При цьому безпосередньо вчителям (викладачам) ніяких приписів зазначеним наказом не передбачено.

Отже, аналіз наведених нормативних актів дає підстави для висновків, що Міністерство освіти і науки України пов'язує впровадження стандартів освіти з діями організаційного характеру, що виражаються в розробці й затвердженні освітніх програм та навчальних планів закладів освіти. Як вбачається, такі дії уповноважений та спроможний виконувати не кожний працівник освітньої сфери, а лише суб'єкти, наділені організаційно-розпорядчими функціями (обов'язками), тобто

службові особи. Безпосередньо ж із викладанням предметів процес впровадження стандартів освіти МОН України не пов'язує.

Розгляд понять «службова особа» (у значенні, наведеному у ч. 3 ст. 18 КК), а також «організаційно-розпорядчі обов'язки (функції)» як його ознаки (у значенні, наведеному у п. 1 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про хабарництво» від 26 квітня 2002 р. № 5 (у частині, що не суперечить чинному законодавству) [7], дає підстави до таких висновків: 1) вчителі (викладачі), які не виконують організаційно-розпорядчі обов'язки, не можуть вважатися суб'єктами впровадження стандартів освіти; 2) безпосереднє викладання вчителями (викладачами) предметів на основі вже впроваджених стандартів освіти держави-агресора на окупованих територіях, *не підпадає* під ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 111¹ КК України, у формі впровадження стандартів освіти держави-агресора.

У контексті розглядуваного питання також слід наголосити, що ЄСПЛ, *визначивши концепцію якості закону* в рішенні від 14 жовтня 2010 року (справа «Щокін проти України», заява № 23759/03 та № 37943/06 від 14 жовтня 2010 р.) *підкреслив*, що закон має бути доступним для зацікавлених осіб, чітким та передбачуваним у своєму застосуванні [8]. Обґрунтованим, доступним та узгоджуваним з буквою закону в інтерпретації ЄСПЛ має й судове тлумачення кримінально-правових положень відповідно до вимог компоненту *lex stricta* принципу законності (справа *Del Rio Prada v. Spain*) [9]. Через недостатню передбачуваність Суд не схвалює будь-яке широке тлумачення кримінального закону на шкоду обвинуваченому (*in malam partem*) [10, с. 15]. Правовими позиціями ЄСПЛ послуговується Верховний Суд, сформувавши власну правову позицію, за якою у разі, коли національне законодавство припустило неоднозначне або множинне тлумачення прав та обов'язків осіб, національні органи зобов'язані застосувати найбільш сприятливий для осіб підхід [11; 12].

Щодо цього при тлумаченні норми ч. 3 ст. 111¹ КК України охоплення нею такого прояву, як безпосереднє викладання вчителями (викладачами) предметів на основі вже впроваджених стандартів освіти держави-агресора на окупованих територіях, являтиме собою надмірно широке тлумачення, а тому такий підхід не є доступним та передбачуваним¹.

2. Щодо кримінально-правової оцінки дій російських вчителів (викладачів) за викладання на окупованих територіях.

Проблема кваліфікації дій російських вчителів, які здійснювали викладання на окупованих територіях України, є ще більш складною. Указане питання актуалізувалося у зв'язку із заявою Віце-прем'єр-міністра – Міністра з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій І. Верещук щодо затримання на Харківщині вчителів із Росії, які викладали в українських школах за російською освітньою програмою, та необхідності притягнення їх до кримінальної відповідальності за порушення законів війни [13]. За даними ЗМІ, ця інформація виявилася фейком, оскільки затримання російських вчителів не було [14]. Неправильною виявилася позиція високопосадовці і щодо ймовірної кваліфікації. Так, М.І. Хавронюк на своїй фейсбук-сторінці слушно зазначив, що «робота в школі за російськими освітніми програмами все ж не є жорстким поведінням з цивільним населенням. Але також вона не є й іншим порушенням законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, оскільки у жодному з таких договорів не міститься відповідної заборони» [15]. Дійсно, ані Женевські конвенції, ані Римський статут Міжнародного кримінального суду не вважають подібні дії міжнародним злочином (у т.ч. воєнним злочином чи злочином геноциду) або іншим порушенням міжнародного гуманітарного права.

¹ Примітка. Висновки щодо кримінально-правової оцінки дій українських вчителів (викладачів) за викладання на окупованих територіях були апробовані у доповіді Д.П. Євтеєвої та А.В. Лапкіна «Щодо кримінально-правової оцінки викладання вчителями (викладачами) предметів на основі стандартів освіти держави-агресора на окупованих територіях» на всеукраїнській науково-практичній конференції «Нова архітектура безпекового середовища України» (НЮУ імені Ярослава Мудрого, м. Харків, 23 грудня 2022 р.), збірник матеріалів якої на момент підготовки цієї статті перебуває в редакції.

Водночас, на думку М.І. Хавронюка, дії російських вчителів потрібно кваліфікувати за частинами 3, 4 або 5 ст. 27 (організація, підбурювання або пособництво) і ч. 3 ст. 111¹ КК України [15]. Однак уявляється, що, виходячи з наведеного вище розуміння поняття «впровадження стандартів освіти», ані організаторськими діями, ані підбурюванням, ані пособництвом до зазначеного діяння саме по собі викладання дисциплін визнати неможна. Зворотний висновок став би підставою для невинуватеного розширення меж криміналізації розглядуваного діяння, що суперечило б принципу правової визначеності та практиці ЄСПЛ. Отже, дії вчителів (викладачів), які є громадянами Російської Федерації чи інших держав, не підлягають кваліфікації за ч. 3 ст. 111¹ КК України. Разом із тим слід зауважити, що їх дії за певних умов можуть бути кваліфіковані за ст. 332² КК «Незаконне перетинання державного кордону України», адже вчителі з Російської Федерації, які прибули на окуповані території України, незаконно перетнули державний кордон. Однак це кримінальне правопорушення характеризується спеціальною метою, а саме «заподіяння шкоди інтересам держави». Такою метою може бути визнане прибуття російських вчителів на територію України задля виправдовування, визнання правомірною збройної агресії Російської Федерації проти України та глорифікації її учасників, виготовлення, поширення комуністичної символіки та пропаганда комуністичного тоталітарного режиму тощо. Водночас на практиці доведення вказаної мети є досить складним.

Крім того, дії російських вчителів за наявності ознак відповідних кримінальних правопорушень можуть бути кваліфіковані за: ст. 110 КК України «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України»; ст. 161 КК України «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками»; ст. 436¹ КК України «Виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів»; ст. 436² КК України «Виправдовування,

визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників». Водночас, слід зауважити, що жодне з цих правопорушень безпосередньо не пов'язане із самим фактом викладання російськими вчителями на окупованих територіях України.

На підставі викладеного можна дійти таких **ВИСНОВКІВ**.

1. Правові підстави до притягнення до кримінальної відповідальності як українських, так і російських вчителів (викладачів) за викладання на окупованих територіях відсутні.

2. У зв'язку з наявністю складних проблем, що виникають у процесі правозастосування, вбачається, що норма за ч. 3 ст. 111¹ КК України щодо кримінальної відповідальності за впровадження стандартів освіти держави-агресора потребує суттєвого доопрацювання або навіть повного скасування.

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність): пояснювальна записка до проекту Закону України № 5144 від 24.02.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71220
2. Case «Relating to Certain Aspects of the Laws on the Use of Languages in Education in Belgium» V. Belgium (Merits) (Application no 1474/62; 1677/62; 1691/62; 1769/63; 1994/63; 2126/64) on 23 July 1968. URL: <https://cutt.ly/905MI90>
3. Довідник із застосування статті 2 Протоколу № 1 до Європейської конвенції з прав людини – право на освіту. Оновлено 30 квітня 2017 року. 21 с. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_2_Protocol_1_UKR.pdf
4. Case of Catan and Others v. Moldova and Russia (Applications no. 43370/04, 8252/05 and 18454/06) on 19 October 2012. URL: <https://cutt.ly/405Mdzv>
5. Додаток до листа Міністерства освіти і наук України від 19 серпня 2022 р. №1/9530-22. 28 с. URL: <http://surl.li/ctldl>.
6. Наказ Міністерства освіти і наук України від 31 січня 2011 р. № 62. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0062736-11/conv#Text>
7. Про судову практику у справах про хабарництво: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002р.№5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02>
8. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Щокін проти України» (заяви № 23759/03 та № 37943/06) від 14 жовтня 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_858
9. Case of Del Rio Prada v. Spain (no. 2) (Application no. 42750/09) on 21 October 2013. URL: <http://surl.li/efhzc>
10. Довідник із застосування статті 7 Європейської конвенції з прав людини. Ніякого покарання без закону: принцип встановлення законом кримінальних правопорушень і покарань. Оновлено 30 квітня 2017 р. Рада Європи/Європейський суд з прав людини, 2017. 26 с. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_7_UKR.pdf
11. Постанова Верховного Суду від 06 березня 2018 р. у справі №234/8701/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72693634>
12. Постанова Верховного Суду від 21 березня 2018 р. у справі 916/3283/16. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73054803>
13. Верещук І. Російські вчителі, які викладають на ТОТ, будуть покарані. *Урядовий портал*. 13 вересня 2022 р. URL: <http://surl.li/efhzn>
14. Як кваліфікувати дії російських вчителів, які навчають дітей за російською програмою на ТОТ. *Юридична газета*. 13 вересня 2022 р. URL: <http://surl.li/efhzt>
15. Хавронюк М. *facebook*. Допис від 13 вересня 2022 р. URL: <https://www.facebook.com/100000651439213/posts/5813170952047895/>

Lapkin A., Yevtieieva D. Criminal law assessment of the actions of teachers (lecturers) for teaching in the occupied territories

The study provides a criminal law assessment of the actions of Ukrainian and Russian teachers (lecturers) for teaching in the occupied territories.

The regulation of the right to education at the international level, in particular in the conditions of armed conflict, is highlighted. Based on the analysis of the provisions of international acts, it was concluded that from the point of view of international law, teachers (lecturers) who taught in the temporarily occupied territories are not violators.

The problems related to application of the norm of Part 3 of Art. 111¹ of the Criminal Code of Ukraine in the aspect of implementing education standards of the aggressor state are considered. By interpreting the provisions of the departmental acts of the Ministry of Education and Culture of Ukraine, the meaning of the concept of "implementation of an education standard" has been established. It was concluded that implementation of an education standard is authorized and capable of being carried out not by every employee of the educational sphere, but only by subjects endowed with organizational and administrative functions (responsibilities), i.e. officials.

With regard to Ukrainian teachers (lecturers), it was concluded that 1) teachers (lecturers) who do not perform organizational and administrative duties cannot be considered subjects of the implementation of education standards; 2) direct teaching by teachers (lecturers) of subjects on the basis of already implemented educational standards of the aggressor state in the occupied territories does not fall under the signs of a criminal offense provided for in the part 3 of the Art. 1111 of the Criminal Code of Ukraine in the form of implementation of education standards of the aggressor state.

With regard to Russian teachers (lecturers), it was established that there are no legal grounds for bringing them to criminal responsibility for teaching in the occupied territories.

It was also concluded that the norm of the part 3 of the Art. 1111 of the Criminal Code regarding criminal responsibility for implementation of the education standards of the aggressor state needs significant revision or even complete cancellation.

Key words: *the right to education; criminal responsibility, crimes against the foundations of national security of Ukraine; collaborationism, martial law, occupied territories.*